

ואף-על-פי-כן: פורנוגרפיה

אסף ענברי שבר את כל עצמותיו העדינות של הרומן ההיסטורי. תשובה לרב אלבוים

דן מירון

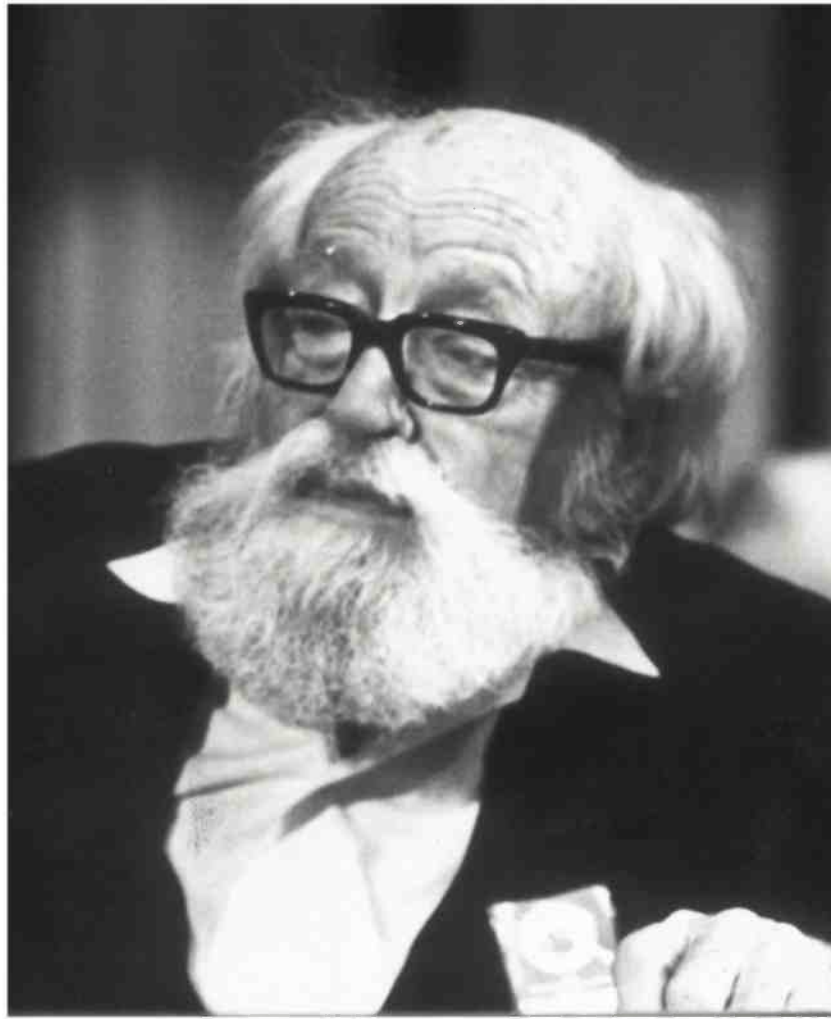
מי שמחוכמה או מאיוולת הקדיש שבעים משנות חייו לחקר ולביקורת הספרות העברית ידוע לי היטב שאין זו מלאכה לא-נשים "רכי נפש" שאינם מוכנים לפצוע ולהיפצע. מי שאינו יכול לעמוד בחום התנור, אל ייכנס למטבח. ולכן התכונה האחרונה שהמבקר הספרותי יכול להתייר לעצמו היא פחדנות. אבות ישורון היה מצביע עלי לפעמים ואומר: אל תקראו לו דן מירון, קראו לו רם מירון.

אין פירושו של דבר שבכל מקרה חייב המבקר, שמהחבר הפגוע או שלוחיו שפכו עליו עביט של שופכין, להשיב ברפש על רפש. אין לי כוונה להתגלגל יחד עם רב אלבוים לאורכו ולרוחבו של מצע הרפש ששטח לפנינו. אפשר ואפשר להוכיח שכל "עובדה" או בדל טענה שהעלה מתוך הסיר העכור והרותח שלו אין להם בסיס. אבל החלטתי שלא לגי-עת כאן אלא בכמה עניינים מהותיים שהדיון בהם יכול להציל את המריבה סביב "הספר האדום" של אסף ענברי ממעמדה כמסיבת רפש ולהפיק ממנה דיון בכמה נושאים עקרוניים שיש להם משמעות תרבותית רחבה.

טענתו של אלבוים שהביקורת השלילית שמי תחתי על "הספר האדום" איננה אלא נקמה אישית שנקמתי במי שלפני כ-16 שנה פירסם מאמר ביקורתי שלי על פועלי כמבקר (או כחוקר? לא ברור) מייתרת למעשה את כל מה שבא אחריה בפשק" וייל שכתב, כי אם הרברים שהעליתי כנגד "הספר האדום" הם בבחינת סידור חשבונות אישי ולא ביקורת עניינית (אפילו היא מעוררת התנגדות) מה הטעם להמשך הדיון בהם?

לאורך דרכי הארוכה התפלמסו נגדי טובים ופחות טובים, חשובים ופחות חשובים; מהם שקור טונם עבה ממתני אסף ענברי ורב אלבוים כשהם כרוכים זה בזה. מהם אזכיר את ברוך קורצווייל ונתן זך, ואת אהרן מגר שהפך אותי לגיבור של רומן סאטירי. האמת הניתנת לביקורת מפורטת היא שמעולם לא "התנקמתי" באף אחד מהמתקיי פים הללו. מעולם לא חיכיתי להזדמנות להחזיר מנה אחת אפיים לא בחיי הנ"ל ולא אחרי מותם. גם לא בערה בי שום אש נקמת נגד אסף ענברי. אילו היתה בי כזאת הרי לא הייתי צריך להיכות ל"ספר האדום". יכול הייתי לכוון את האש נגד ספריו הקודמים, המניחים גם הם מקום רחב לביקורת עקרונית שלילית. אבל הספרים הקודמים פשוט לא עניינו אותי במידה מספקת.

אפנה עתה לענייני חשוב לאיך ערוך יותר והוא ענייני הרומן ההיסטורי. אלבוים בטוח ש"הספר האדום" הוא רומן היסטורי, והוא סבור בתמימות מסיימת שגם אני בטוח בכך. ובכן, הרומן ההיסטורי, כפי שנכתב מסוף המאה ה-18 ועד זמננו, היה והינו, למעשה, ז'אנר "מזויז" שניסה למוג בקרבו שתי סוגות שלא תמיד יכולות לעלות בקנה אחד. מצד אחד ממשיך הרומן ההיסטורי מסורות סיפוריות עתיקות הכורכות את תיאור חייהם ופועלם של גיבורי העבר בנאמנות לאמת העובדתית כפי שהיא יכולה להיות ידועה לכותב, ומצד שני ניסה הרומן ההיסטורי לסגל לעצמו תכונות של שירה אפית, שכבר בימי קדם עירבה היסטוריה במיתולוגיה, מציאות בחזון. הרומן ההיסטורי המודרני ניסה מתחילתו להחזיק בשני קצות החבל הזה. סוג אחד של תערובת כזאת אפשר לקרוא ב"מר מאני" של א"ב יהושע, כשהרופא הירושלמי ר"ד משה מאני נקרא לשעה קצרה לחדרו של הרצל

יצחק טבנקין צילום: דניאל רוזנבלום סטארפוט

מתועדים ויחס אותם לזיוצמן או לגולדה מאיר. לו עשה דבר כזה היה קורע במורידיו את האריג הסיפורי שאותו ניסה לטוות.

אכן, יש דוממים היסטוריים רבים העוסקים ב"גיבורי" העבר הרחוק בתנופה בדיונית גדולה. כאן מדובר בכתובה שנכנסה לעומק הבדיה הסיפורית והרשתה לעצמה חלק ממה שיכול מספר ריאליסטי להרשות לעצמו ביחס לדמות בדויה, היינו לדעת מה בלבו של הגיבור, מה מחשבותיו הנסתרות, מה רצו נותיו ותשוקותיו, לרבות אלו שהגיבור עצמו מודע להן רק למחצה. אולם המדריך ברבר יגלה שאפשר רות כזאת קיימת רק ביחס לדמויות מהעבר הלא-מידי. אפשר לכתוב רומן (מופלא) על הבעש"ט או על ביאליק, אלתרמן או ז'בוטינסקי, ואי אפשר להתייחס התייחסות רומניסטית-בדיונית חופשית גם ליצחק טבנקין או למאיר יערי או למשה סנה. החופש האפשרי ביחס לרחוק אינו קיים ביחס לקרוב, וכשאנו נו מנסים לקיים בכוח חופש כזה נשאבות הכתיבה ההיסטורית והכתיבה הרומניסטית לתוך מערבולת עכורה ההופכת עדות לרכילות והמשרתת מה שאפשר לתאר כעניין פורנוגרפי באחר ההיסטורי.

הנה זה מה שניסה אסף ענברי לעשות, ולכאורה גם הצליח במעשיו. הוא תיאר לא רק את מעשיו ואת דמותו הפוליטיים של מאיר יערי אלא גם את חלומותיה של אשתו אחר ההתאבדות של בנם; הוא תיאר לא רק את בריחת משה סנה מהארץ אחר פיצוץ מלון המלך דוד אלא גם את פגישתו המשוערת עם בתו הדיכאנית תמר במלון בוורשה החרבה, ושיחור

כניכול את חילופי הדברים המרים בין הבת לאביה. יש לומר בבירור: במסגרת הפואטיקה והרטוריקה הקלאסיות של הרומן ההיסטורי שבר ענברי את כל הכללים הפואטיים שהם בעצם גם כללים אתיים, ודי-רך ברגל גסה על כל נקודות הכאב הפואטי של הז'אנר ההכלאתי הזה, שבר את כל עצמותיו העדינות. ספריו של ענברי אינם תופעה בודדת אלא עניין שהומן גרמו. הרי ניסיונו של ענברי לערב מין רטוריי פואטי בשאינו מינו הוא רק ההד הישראלי המאוחר יחסית של תופעה רחבה שאפשר לתארה כהמסה מכוונת של ה"נרטיב" ההיסטורי ברוח הפוסט-מודרניזם. והרי מן הירוועות היא שהנרטיב הציוני הוא אחד מהנרטיבים התובעים "פיצוץ" פוסט-מודרניסטי טי מיידי; זה הציוני-הסוציאליסטי על אחת כמה וכמה, אותו חייבים לדרוס ברגליים, לחשוף את שקריו, לגלות את ערוותו. ולעניין זה התגייס במלוא כוחו הסיפורי אסף ענברי. הוא נטל דמויות היסטוריות מרובות פנים שחוללו מפעלים גדולים ושיקף אותם רק בקטנותיהם. משום כך אפייני לו כלי-כך הפלפל הסיפורי המגרה שהוא בעצם פורנוגרפי.

ארשה לעצמי לסיים בדיבור קצר על שניים מהם ברי שכבר אינם אתנו, בנימין הרשב ומנחם ברינקר. יצחק טבנקין מילא תפקיד חשוב בחיי שניהם. את הרשב הנער השורר מצא טבנקין במחנות העקורים בגרמניה אחרי מלחמת העולם השנייה. הנער הזרוק היה משורר יידי עתיד כישרון שאיחד בכתביתו את המטרות הגדולות של המודרניזם היידי. טבנקין ני-סה, והצליח, להילחם על נפשו. לכאורה, מחוץ החפץ שאליו היה עליו לשאת את עינו היה ניו יורק. שם חיכו לו גדולי המודרניזם היידי. טבנקין בעצמו היה בקי בשירת יידיש (בן-דודו היה המשורר העברי-יידי יצחק קצנלסון, מחבר "השיר על העם היהודי שנהרג") ומעוניין בה, אבל הוא הצליח להסביר למי שורר הנער שמבחינה תרבותית הדרך לניו יורק היא דרך לעבר מבוי סתום.

הרשב הגיע לארץ ישראל, לחם במלחמת העצמאות, נעשה לאב הרוחני של חברות "לקראת" ששינתה את פני הספרות הישראלית ולגדול חור קרי השירה העברית. התערבותו של טבנקין בחייו לא היתה זו של פוליטיקאי אלא זו של מורה רוחני. הרשב מעולם לא שכח לטבנקין את חסד השיחות אתו בגרמניה.

המקרה של מנחם ברינקר היה פחות דרמטי. בן למשפחה ירושלמית ותיקה ומושרשת שהצטרף לתינועת נוער חלוצית, עשה את שירותו הצבאי במסגרת הנח"ל בצפון הארץ והיה עתיד להצטרף לקיבוץ מקיבוץ "הקיבוץ המאוחד" בגליל, אבל הוא רצה ללמוד באוניברסיטה, בייחוד פילוסופיה אבל גם ספרויות. טבנקין הקריש לו שעות רבות וניסה "להציל" אותו. הוא שוחח אתו על פילוסופיה והציג לו בצורות שונות את השאלה "מה באמת חשוב בחיים?" ברינקר לא נשמע בטופו של דבר לעצותיו תורתו של טבנקין ונעשה לאחד מגדולי החוקרים הישראלים בתחומי הפילוסופיה והספרות וחבר חשוב באקדמיה הישראלית למדעים. ועם זאת הגה כבוד עמוק לטבנקין והיה חוזר מדי-פעם בחיור אבל ברצינות לשאלתו "מה באמת חשוב בחיים".

האם תיאורו של טבנקין בספרו של ענברי מכיל בתוכו שמץ שבשמץ מן הדמות כפי שהשתקפה בחייהם ובזיכרונם של שני חברי, שהיו בין מעצביה העיקריים של התרבות הישראלית? בעיני עדותם אמינה פי אלף יותר מזו של מחבר "הספר האדום", ואני יכול לתאר לעצמי את תנועת הביטול של האחד (מנחם) ואת מלת החירוף היידיית של האחר (בנימין) לאחד הקריאה בספר אילו הודמם להם לידיהם בחייהם.